

13

**Millî Mücadele
Döneminde
Aydın Yahudileri**

**Aydın
Jews During
the National Struggle**

Günver Güneş

Millî Mücadele Döneminde Aydın Yahudileri

Günver Güneş*

Özet

15 Mayıs 1919'da başlayan Yunan işgali başta İzmir olmak üzere tüm Batı Anadolu'da büyük bir tahribat yaratmıştır. Aydın da ilerleyen Yunan ordusunun en çok tahribat yarattığı yerleşimlerden biri olurken, bu şehirdeki Yahudi Mahallesi ve sakinleri de Yunan işgalinin yaratacağı tüm zorlukları yaşamıştır. Evleri, mağazaları, dükkânları yakılan, öldürülen, yaralanan, malları talan edilen pek çok Aydınli Yahudi olmuştur. Aydın Sancağı'nda Yahudiler, Aydın, Nazilli ve Söke kazalarında yaşıyorlardı. Yunan işgali öncesi Aydın Sancağı'nda Türkler ve Rumlardan sonra 3 bin 600 nüfusuyla en kalabalık cemaat Yahudilerdi. Yunan işgali öncesi barış içinde yaşayan Aydın'da topluluklar, işgalle birlikte büyük bir sarsıntı geçirmiştir. Aydın Yahudi Cemaatini sarsan en büyük felaket ise Yunanlıların Aydın ve çevresini işgal etmesiyle başlamıştır. Yunan işgali öncesi cereyan eden Rumlar ve Yahudiler arasındaki sürtüşmeler Millî Mücadele yılları boyunca da devam etmiştir. Yunan ordusu daha Aydın'a gelmeden önce kentteki Yahudi mağazaları Rum halkı tarafından yağmalanmış, cemaatin ileri gelenleri tartaklanmış, hatta ölenler bile olmuştur. Aydın şehrinin Yunanlılar tarafından işgalinde de benzer görüntülerle karşılaşmıştır. Türklere yardım eden Catan ailesinin evi Yunanlılar tarafından yakılmıştır. Kaynaklar Yunan işgali sırasında Yahudilerin ekonomik anlamda da büyük kayıplar verdiğini kaydetmektedir. Yunan baskısı ve savaş Aydın'da birinci büyük Yahudi göç dalgasının yaşanmasına neden olmuştur. Pek çok Aydınli Yahudi aile daha güvenli gördükleri Nazilli, Denizli, Eğridir ve Antalya ile Rodos adasına sığınmışlardır. Millî Mücadele sonrası Aydın Yahudi Mahallesi tamamen yanmış bulunuyordu. Yangının ardından ise Yahudilere ait neredeyse hiçbir şey kalmamıştı. Aydın Yahudi Mahallesi sakinleri İzmir üzerinden Mısır, Rodos, Fransa, Arjantin ve Uruguay'a doğru göç etmişlerdir. Aydın'dan ayrılarak Arjantin'e gelen Yahudiler, burada Aydın isimli bir semt kurmuşlardır. Aydın'da ise savaş öncesinde 3 bin-3 bin 600 civarında seyreden Yahudi nüfusu savaş sonunda hiç kalmamıştır. Arşiv belgeleri, istatistikler, basın taraması, inceleme eserlerden yararlanılarak hazırlanan çalışma bu başlıkta ilk kez araştırma konusu olmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Millî Mücadele, Aydın Sancağı, Aydın Yahudileri, Nazilli, Söke, Catan Ailesi

* Dr. Öğr. Üyesi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü, ggunes65[at]gmail.com, ORCID: 0000-0002-4255-5288

Aydın Jews During the National Struggle

Abstract

Beginning on May 15, 1919, the Greek occupation wreaked havoc throughout Western Anatolia, especially in İzmir. While Aydın was one of the settlements where the advancing Greek army wreaked the most havoc, the Jewish Quarter and its inhabitants also experienced all the hardships of the Greek occupation. Many Jews from Aydın were killed, wounded, their homes, stores and shops burned, and their property plundered. In the Sanjak of Aydın, Jews lived in the districts of Aydın, Nazilli and Söke. After the Turks and Greeks, the Jews were the most populous community in the Sanjak of Aydın before the Greek occupation, with a population of 3,600. The communities in Aydın, who lived in peace before the Greek occupation, suffered a great shock with the occupation. The biggest disaster that shook the Jewish community of Aydın began with the Greek occupation of Aydın and its surroundings. The frictions between Greeks and Jews that took place before the Greek occupation continued throughout the years of the National Struggle. Even before the Greek army arrived in Aydın, Jewish stores in the city were looted by the Greek population, prominent members of the community were beaten and even killed. During the Greek occupation of Aydın, similar scenes were encountered. The house of the Catan family, who had helped the Turks, was burned down by the Greeks. Sources record that Jews also suffered great economic losses during the Greek occupation. Greek oppression and the war led to the first great wave of Jewish emigration in Aydın. Many Jewish families from Aydın sought refuge in Nazilli, Denizli, Eğridir, Antalya and the island of Rhodes. After the War of Independence, the Jewish Quarter of Aydın was completely burned down. After the fire, there was almost nothing left belonging to the Jews. The inhabitants of the Jewish Quarter of Aydın migrated via Izmir to Egypt, Rhodes, France, Argentina and Uruguay. The Jews who left Aydın and came to Argentina established a neighborhood named Aydın. The Jewish population in Aydın, which hovered around 3,000-3,600 before the war, did not remain at all at the end of the war. This study, which was prepared by utilizing archival documents, statistics, press surveys and review works, is the subject of research for the first time under this title.

Keywords

National Struggle, Aydın Sanjak, Aydın Jews, Nazilli, Söke, Catan Family

1. Giriş

Millî Mücadele döneminde azınlıkların durumuna ilişkin makro ölçekli araştırmalar yapılmış olsa da yerel boyutta araştırmalar neredeyse hiç yapılmamıştır. Azınlıklara ilişkin mevcut çalışmalar da çoğunlukla Rum ve Ermeniler üzerinedir. Yahudi Cemaatinin durumuna ilişkin kayıt bulmak, araştırmaya rastlamak mümkün görünmemektedir. Mevcut araştırmalar genel değerlendirmelerin, birkaç anekdot aktarımının, bir iki telgraf ya da yazışma kaydının paylaşımı dışında döneme dair bilgi edinmemizi zorlaştırmaktadır.

Avram Galante, Stanford Shaw, Avner Levi, Rifat Bali, Henri Nahum, Siren Bora, Çetin Yetkin, Yusuf Besalel, Naim Güteryüz, Aron Rodrigue Türkiye’de Yahudi araştırmaları tarihine büyük zenginlik kazandırmışlardır. Söz konusu yazarlar eserlerinde Millî Mücadele dönemine çok fazla değinmemişlerdir. Sadece Vedat Tüfekçi bir yüksek lisans tezi olan ve daha sonra kitap olarak yayımlanan “Millî Mücadele’de Türkiye Yahudileri” çalışmasında bütüncül olarak Türkiye Yahudilerinin Millî Mücadele dönemindeki konumlarına yer vermiştir. Bu çalışmada da göze çarpan en büyük sorun yerel ölçekte Yahudi topluluklarına fazla yer verilmemiş olmasıdır. İstanbul, İzmir, Bursa gibi Yahudi nüfusunun yoğun olduğu yerleşimlerin ağırlıklı değerlendirildiği çalışmada Aydın Sancağı birkaç sayfadan ibaret kalmıştır. Elbette veri akışının yoğun olmadığı, hatırat, araştırma eser ve arşiv belgelerinin eksikliğinin ciddi anlamda hissedildiği ortamda Yahudilerin tarihini hele savaş döneminde ele almak ve sonuçlandırmak çok da kolay değildir. Vedat Tüfekçi’nin araştırmasını bu çerçevede yorumlamak ve hakkını teslim etmek gerekir. Henri Nahum’un ve Siren Bora’nın Fransız ve İsrail arşivleri üzerinden elde ettikleri kayıtlar da önemlidir ve yol gösterici olmuşlardır. Hele Alliance Israélite raporları kıymetli evraklardır. Bu araştırma ortaya çıkıncaya kadar bir bölge, bir kent ölçeğinde Yahudi topluluğunun Millî Mücadele dönemindeki hareketleri araştırma konusu olmamıştır.

Millî Mücadele döneminde, Anadolu’da birçok insanın işgalci güçler tarafından öldürülmesine; köylerin, kasabaların yakılıp yıkılmasına tanık olunmuştur. Savaş sırasında az da olsa bazı Yahudiler, Rumlar ve Ermeniler ile iş birliği içinde olmuşlardır. Yerel Yahudilerden işgalcilerle iş birliği yapanlar da çıkmıştır. Ancak, Yahudi toplumu bu gibileri onaylamamıştır. Türklerin yanında yer alan Yahudi Cemaati özellikle Aydın Sancağı’nda Aydın, Nazilli ve Söke Kazalarında oldukça büyük kayıplar yaşamıştır.

2. Aydın Yahudi Topluluğu: İşgal Öncesi Sosyo- Ekonomik Göstergeler

Aydın ve çevresinde Yahudilerin izlerine çok eski tarihlere Karia uygarlığı dönemine kadar rastlanmaktadır.¹ Osmanlı döneminin son yüzyılında ve XX. Yüzyılın ilk çeyreğinde Aydın Sancağı’nda Yahudiler, Aydın, Nazilli ve Söke kazalarında yaşıyorlardı. Bu kazalar içerisinde en fazla Yahudi nüfus Aydın Kazası’nda bulunuyordu ki, kaza merkezinde

¹ Siren Bora, *Anadolu Yahudileri, Ege’de Yahudi İzleri*, İstanbul: Gözlem Yayınevi, 2017, s. 91-104.

Yahudilere ait ayrı bir mahalle mevcuttu.² Bunun yanında Müslümanlara ait mahallelerde ikamet eden Yahudiler de vardı.³ Söke Kazası'nda da aynı şekilde, Yahudilerin kendi cemaatlerine ait bir mahalleleri bulunmaktaydı.⁴ Ayrıca Müslümanlara ait mahallelerde ikamet eden Yahudilere de rastlanıyordu.⁵ Nazilli'de yaşayan Yahudilere ait ayrı bir mahalle veya köy mevcut değildi. Nazilli Yahudileri Müslümanlara veya diğer gayrimüslimlere ait mahallerde ikamet ediyorlardı.⁶

Aydın'ın Yunan işgali öncesi nüfusu kozmopolit bir yapı göstermesine karşın, şehrin nüfusça en kalabalık unsuru Müslüman Türklerdi. Bu durum XIX. Yüzyıl boyunca devam ettiği gibi, XX. Yüzyılın ilk çeyreğinde de tablo değişmemiştir. Aydın Sancağı'nda Türklerden sonra sırasıyla Rumlar, Yahudiler, Ermeniler ile daha çok İngiliz, Amerikalı ve İtalyan uyruklulardan oluşan yabancılar yaşıyordu.

Musevi Cemaatine ait olmak üzere Aydın Kazası'nda 2, Nazilli Kazası'nda 1 sinagog bulunuyordu.⁷ Musevi cemaatinin biri Aydın Kazası'nda, diğeri Nazilli'de olmak üzere erkek öğrencilere mahsus ilkokulları eğitim-öğretim faaliyeti yürütüyordu.⁸ Fakir Yahudilerin barınma yeri olan Yahudihanelerden biri Aydın Kazası diğeri Söke'de olmak üzere iki tane vardı. I. Dünya Savaşı sonlarında Aydın Sancağı'nda, Aydın Kazası'nda vergiye tabi olarak Yahudilerin 100 hanesi, Nazilli'de de 43 hanesi mevcuttu. Tüm Aydın Sancağı'nda faaliyet gösteren 38 otelden biri Yahudilere aitti ve otel Aydın'da idi. Sancak genelinde işletilen 6 sinemadan biri Yahudilerindi. Yahudilerin Aydın'da sineması da mevcuttu. 2 kahvehaneleri çalışıyordu. Sancak genelinde 248 fırından biri Yahudilere aitti.⁹

Aydın Sancağı'nda Türk nüfus 117 bin 139' u erkek 122 bin 401'i kadın olmak üzere toplam 239 bin 540 idi. Rumlardan sonra Aydın Sancağı'nda en kalabalık cemaat Musevilerdi. Sancakta 1917 yılında toplam Musevi nüfusu 4 bin 214 kişiden oluşuyordu. Bu nüfusun 2 bin 128' i erkek 2 bin 86'sı kadındı. Aydın Kazası'nda 3 bin 616, Nazilli Kazasında 450, Söke Kazasında 70, Bozdoğan Kazasında 6 Yahudi yaşıyordu. Çine ve Karacasu Kazalarında Yahudi nüfusu bulunmuyordu. Aydın Sancağı 1917 yılı itibarıyla

² Olcay Yapucu Pullukçuoğlu, *Modernleşme Sürecinde Bir Sancak: Aydın*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2008, s. 212.

³ Devlet-i Âliye'nin Musevi milletinden Hayim oğlu Çakır İliyazer, Aydın'ın Ramazan Paşa Mahallesi'nde ikamet ediyordu. Bkz. *Söke Şeriye Sicili* 235, 81/180, 1320 (1908)

⁴ Muttalip Şimşek, *20. Yı Başlarında Aydın ve Menteşe Sancaklarında Gayr-ı Müslimlerin Demografik ve Sosyo- Ekonomik Durumu, 1900-1925*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013, s. 33.

⁵ Osmanlı tebaasından Musevi Mordahay, genelde Müslümanların ikamet ettiği, Söke'nin Konak Mahallesi'nde yaşıyordu. Bkz. *Söke Şeriye Sicili* 293, (yok)/74, 1337 (1919)

⁶ Saadet Tekin, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Nazilli, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 1997, s. 25.

⁷ *İzmir ve Çevresi Resmî, Özel Binalar İstatistiği-1918*, (Yayına Haz. Erkan Serçe), İzmir: Akademi Kitabevi, 1998, s. 7.

⁸ *İzmir ve Çevresi*, s. 10.

⁹ Günver Güneş, "Aydın Vilayet İstatistiklerine Göre 1917-1918 Yıllarında Aydın Sancağı", *Aydın Kültür Ve Sanat Dergisi*, 4/23 (2003), s. 22-26.

İzmir Sancağı'ndan sonra en fazla Musevi nüfusu barındırmaktaydı. Aydın Vilayeti genelinde 37 bin nüfusa sahip bulunan Musevilerin 4 bini Aydın Sancağı'nda yaşıyordu. Bunların da büyük çoğunluğu (yaklaşık 3 bin 600 kişi) Aydın Kazası'nda bulunuyordu.¹⁰

Mütareke döneminde Yahudilerin sayısı 3 bin 390 olarak tespit edilmiştir. Aydın Sancağı'nda Millî Mücadele öncesi toplam nüfus 190 bin 663 iken, Yahudi sayısı 4 bin 132 idi. 1919 yılı ortalarında da Batı Anadolu da İzmir'den sonra en fazla Yahudi nüfusu Aydın'da bulunuyordu.¹¹

Aydın'da Yahudilerin kendilerine ait bir mahalleleri ve cemaat yönetimleri mevcuttu. Yahudi Mahallesi Türk Mahallesi'nin içlerine kadar uzandığından birbirini yakından tanıma şansı bulmuş olan iki toplum fertleri bu tür hurafeleri bir kenara bırakarak barış içinde yaşamının yolunu bulmuşlardı.¹² Mütareke ve işgal yılları boyunca Aydın Yahudi Cemaati Daniel Navaro, Abraham Nahmias, Joseph Abouaf ve Salomon Saül tarafından yönetilmiştir.¹³

Aydın'daki Rum ve Ermeniler Yahudileri pek fazla sevmezlerdi. Belki bu yüzden Yahudiler ile Türkler arasında bir yakınlaşma kendiliğinden ortaya çıkıyordu. Hatta çoğu kez Yahudiler Müslümanları tercih ediyorlar ve çoğaldıkça, mahallelerini, Türk evlerine doğru uzatıyorlardı. Ticaret ve faizcilik sahasında Yahudiler Türklerle bilhassa köylüler ile daha sıkı ilişkide bulunuyorlardı.¹⁴ Aydın'da Yahudi Cemaatinin küçük esnaflık, komisyonculuk, ticaretle uğraştığı dönemin kaynaklarında ifade edilmiştir.¹⁵ Aydın Sancağı Yahudileri ekonomik güç bakımından diğer topluluklarla karşılaştırıldığında oldukça kötü durumdaydılar.

Pek çok Rum I. Dünya Savaşı yıllarında firar ederken Yahudiler devletin savunmasında görev yapmak için askere gitmişlerdir. Osmanlı ordusunda askerlik yapmak yerine firar eden veya düşman ordusuna hizmet eden gayrimüslimler bulunduğu gibi, bunun tam aksine vatandaşı olduğu devletin savunmasında görev alan gayrimüslimler de mevcuttu. Örneğin, Sökeli Yorgi oğlu Kostanti, Bakırcı Andon, Aydınlı Rafael oğlu İsak askerlik vazifesini yerine getirmek için kıtalarına teslim olanlardan idi.¹⁶

Aydın'da 57. Tümen Komutanı Albay Şefik Aker, Aydın'daki azınlıklar hakkında yaptığı değerlendirmede Yahudilere de temas etmiş, Osmanlı Yahudilerinin Türklüğün ve yönetimin ne dostu ne de düşmanı olduklarını, zamana ve duruma göre davrandıklarını,

¹⁰ Günver Güneş, "İzmir'in İşgali ve Aydın'daki Yankıları", *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*, 5/9 (2007), s. 35-37.

¹¹ M. Şefik Aker, *57. Tümen ve Aydın Milli Cidali*, C. II, Ankara: Askeri Matbaa, 1937, s. 8.

¹² Zeki Mesut Alsan, *Mustafa'nın Romanı, Memleket Çocuğu*, (Aydın ve İzmir Hatıraları 1889-1907) Haz. Ali Birinci, İstanbul: Vadi Yay, 2002, s. 161.

¹³ Avram Galante, *Histoire Des Juifs De Turquie*, Tome IV, İstanbul: ISIS, 1937, s. 91.

¹⁴ Lale Çoker, "Tarih Olmuş Aydın Musevileri ve Vefa Kavramı Üzerine", *Tiryaki*, 3/26 (1998), s. 8-15.

¹⁵ Sabri Sürgevil, "Osmanlı İmparatorluğunda Yahudiler", *Türkler Ansiklopedisi*, (Ed. Hasan Celal Güzel-Kemal Çiçek- Saim Koca), Cilt:16, Ankara: Yeni Türkiye Yay., 2002, s. 256.

¹⁶ *Söke Şeriyeye Sicili* 282, 59/19, 1335 (1917); *Söke Şeriyeye Sicili* 282, 66/21, 1335 (1917); *Söke Şeriyeye Sicili* 282, 78/163, 1336 (1918).

örneğin I. Dünya Savaşı ve Mütareke döneminde işgalci güçleri alkışlamaktan ve Türkler aleyhinde casusluk yapmaktan çekinmediklerinin görüldüğünü, çoğunun ise bu tarz hareketler içinde bulunmadığını belirtmiştir.¹⁷

3. Aydın'ın İşgali ve Aydın Yahudi Cemaati

Mütareke dönemi, önce İstanbul Hükûmeti'nin daha sonra da Kuvâ-yı Milliye ve Ankara Hükûmeti'nin, Ermeni ve Rum Patrikhaneleri ile açıktan çatışmalarına sahne olmuştu. Dönemin konjonktürü itibariyle başta İngiltere olmak üzere Batılı müttefik devletlerden de destek alan her iki gayrimüslim kurumu, bölgede artık Türklerin hâkim unsur olamayacakları düşüncesiyle hareket etmişlerdi. Patrikhanelerin yönlendirmeleriyle Rum ve Ermeni ahali arasında da İstanbul ve diğer bölgelerde yaşanan işgaller karşısında işgal güçleriyle birlikte hareket eden ciddi bir kitle oluşmuştu. Bu durum, özellikle Kuvâ-yı Milliye'yi ve Millî Mücadele hareketini gayrimüslim karşıtlığıyla suçlayacak siyasi bir hedefi de içermekte, bu sayede Batılıların, Rumların ve Ermenilerin İstanbul ve Anadolu üzerindeki taleplerini elde etmeleri için uğraşmaları amaçlanmaktaydı. Bu amaç için her iki patrikhane öncelikle İstanbul ve Anadolu'da bir Hristiyan ittifakı, sonradan Musevileri de bu ittifaka dâhil ederek tüm gayrimüslimlerin ortak hareket etmelerini sağlayabilmek için uğraşmışlardı. Ancak Hahambaşılık, Ermeni ve Rum Patrikhanelerinin politikalarının tam tersi bir tavır benimseyerek istenen ittifakın dışında kaldıkları gibi Millî Mücadele'yi desteklemişlerdi. Bu sayede Millî Mücadele hareketinin gayrimüslim karşıtlığı üzerine oluşturulduğu şeklindeki iddialar da geçersiz kılınmıştı. Başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere Ankara Hükûmeti ve Millî Mücadele'yi yürüten yetkililer, Hahambaşılık'ın bu tavırlarını destekleyerek, Millî Mücadele aleyhine oluşturulmak istenen siyasi hesaplara karşı benzer bir siyasi hamle yapmışlardı. Aynı süreçte teşkil edilen Türk Ortodoks Patrikhanesi de özellikle Rum Patrikhanesi'nin faaliyetlerine karşı aynı siyasi hamlelerden bir diğerydi. Hahambaşılık ile Süryani Patrikhanesi'nin kendi iç mücadelelerinin de etkisiyle aldıkları tavır Millî Mücadele hareketinin elini güçlendiren önemli dayanaklardan olmuştu.¹⁸

Birinci Dünya Savaşı sonucunda İtilaf devletleri ile imzalanan Mondros Mütarekesi'nin ardından Anadolu İtilaf devletleri ordularınca işgal edildi. İşgal gören ve etkileri çok büyük olan bölgeler içinde İzmir ve Batı Anadolu'nun ayrı bir yeri oldu. İzmir'in 15 Mayıs 1919'da Yunan kuvvetleri tarafından işgal edilmesi Türk halkı tarafından tepkiyle karşılandı. Çok geçmeden Yunan işgali tüm Batı Anadolu'ya yayıldı. 27 Mayıs 1919'da ise Aydın, Yunan işgaline uğradı. Kısa sürede Yunan işgalinin tahribatı büyük boyutlara ulaştı. Tahribat yalnızca Müslüman Türkleri değil sancakta yaşayan tüm toplulukları ve bunların içinde Yahudileri de etkiledi.

¹⁷ M. Şefik Aker, *57nci Tümen ve Aydın Millî Mücadelesi (1918-1920)*, Ankara: ATASE Yay., 2006, s. 6.

¹⁸ Ramazan Erhan Güllü, "Mütareke Döneminde Yahudi Hahambaşılığı ve Süryani Patrikliği'nin Tutum ve Faaliyetleri", *İmparatorluklar Çağına Veda*, Ed. Bülent Bakar, Okan Yeşilot, Süleyman Beyoğlu, Mehdi Genceli, İstanbul: Ötüken Yay., 2019, s. 450.

İtilaf devletleri Paris'te anlaştıkları gibi İzmir merkez olmak üzere Batı Anadolu'yu Yunanistan'a vermelerinin ardından başını Rumların çektiği gayrimüslim tebaa Yunan ordusunu şehirlerine davet ederken, Yahudilerin büyük çoğunluğunun bu hareketin dışında kaldığı gözlenmiştir. Nitekim Aydın'da başında Aydın eşrafının bulunduğu bir grup Yunan ordusunu İncirliova'da karşılamaya giderken,¹⁹ Aydın Belediyesi'nin Yahudi Meclis Üyesi Behar İsaac Helequa bu davete itibar etmemiştir.²⁰ Helequa'yı böyle bir davranışa iten sebep ise kuşkusuz Yunan işgalinin Yahudiler üzerinde yaratacağı tahribatı önceden görmüş olmasıdır. Öte yandan Dr. Mazhar Bey'in işgal öncesi Aydın'ı anlattığı anılarında, Yahudilerin siyah takım elbise giydikleri ve kimi Yahudi kadın ve kızlarının ellerinde Yunanlıları karşılamak üzere birer çiçek demeti bulunduğu belirtilmiştir.²¹

İzmir'de yaşanan mezalimin ardından Yunan birlikleri Batı Anadolu'da ilerlemeye devam ettiler. Menemen, Manisa ve Aydın işgal edildiğinde, bu kentlerdeki Yahudi mezarlarının bir kısmı talan edildi, parçalandı. Yunan işgali ve sonrasında gelişen olaylar karşısında Yahudiler iki ateş arasında kaldılar.²² Yunan birlikleri Aydın'a girdiklerinde 57. Tümen Komutanı Şefik Bey'in anlatımıyla sadece Rumların değil, Ermeniler, Yahudiler ve kimi Müslümanların evlerine de Yunan bayrağı asıldı.²³ İşgal güçleri ile çatışma yaşamak istememelerine rağmen kentte yaşayan pek çok Yahudi Yunanlıların hışmına uğradı. Yunanlılar işgal ettikleri yerlerde her fes giyeni Türk zannetmiş, fesli gördüğü herkesi kurşunlamış, fes giyen Yahudi çocuklarını dövmüşlerdi. Aydın'da Yunan askerlerine karşı koyan Yahudiler öldürülmüşlerdi.²⁴ Aydın'ın ilk işgalinde Yunanlılar tarafından saldırıya uğrayan Aydın Yahudi Cemaatinden ayakkabıcı Mopşa Malki, terzi Levy, ayakkabı tamircisi Bohor İsrail, ayakkabıcı Isaac Calvo, David Araguette, Moussa Lerosse, Gioia Katan, Meryem Malki, Soultan Gharib, Moïse Bensignor, Sarah Bendi öldürülmüş, Isaac Sabah, Moche Fahmi, David Sabah Jacob Jaffe, Aslan Halegna da yaralanmıştı.²⁵ Yunanlıların Aydın'ı ilk işgalinde gelişigüzel attıkları bombalardan pek çok kişi yaşamını yitirmiş ya da yaralanmıştı. Atılan bombalardan, Aydın Yahudilerinden Avram Barmiyon'a ait İzmir Oteli yanmış, hasar görmüştü. Yangının büyümesi ile Avram Barmiyon'un evi de tahrip olmuştu.²⁶ Aydın'ın Yunan birlikleri tarafından işgali sonrası zor durumda kalan Müslüman Türkler ve Aydın Yahudi Cemaatinden pek çok kişi

¹⁹ Asaf Gökbel, *Millî Mücadelede Aydın*, Aydın: Coşkun Matbaası, 1964, s. 128.

²⁰ Naim Gülerüz, "I. Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı Yahudileri", *Şalom Gazetesi*, 21 Kasım 1990, s. 2, Avram Galante, *Histoire De Juifs*, s. 102.

²¹ Ahmet Zeki Muslu, *Mor Cepkenliler*, İstanbul: Yitik Ülke Yay., 2015, s. 222.

²² Yusuf Besalel, *Osmanlı ve Türk Yahudileri*, II. Baskı, İstanbul: Gözlem Yay., 2004, s. 59.

²³ M. Şefik Aker, *57. Tümen Aydın Milli Cidalı*, s. 110.

²⁴ Siren Bora, *İzmir Yahudileri Tarihi (1908-1922)*, İstanbul: Gözlem Yay., 1995, s. 243-244.

²⁵ *Ege Bölgesinde Yunan Zulmü, İngiliz ve Fransız Subaylarının Daha Önce Yayınlanmamış Belgeleri ve Belgelerin Kanıtları*, Çev. Elif Bulanalp, İstanbul: Ark Yay., 2019, s. 114-115.

²⁶ ATASE Arş, Kl.402 Ds.7 F.60.

Alliance okuluna sığınmıştı.²⁷ Yiyecek ve ilaç sorunu sağlık ve açlık tehlikesini ortaya çıkarmıştı.²⁸ 27 Mayıs 1919 tarihini takip eden günlerde Rumlar İslam hanelerine girmişler, kadınların, kızların ırzlarına tecavüz etmişler; ardından onları öldürmüşler, Ermeni ve Yahudilerin feslerini çıkarıp şapka giydirmişlerdi.²⁹ Ermeni ve Yahudilerden işyeri ve dükkânlarının levhalarının değiştirilip Yunanca levhalar asılması isteği³⁰ Yahudiler tarafından geri çevrilmişti.

Yunanlıların Aydın'a gelişi sonrası kentteki Yahudi mağazaları Rum halkı tarafından yağmalandı. Yangın ve talandan Aydın Yahudileri de nasiplerini aldılar.³¹ Yunan birlikleri şehirde yalnızca Türklere zarar vermekle kalmadı, Aydın'da sayıları 3 bin 500 civarında olan Yahudilere ait mağazaları, dükkânları ve evleri de talan ettiler.³² Yunanlılar 200 Yahudi evini ve 13 dükkânı yaktılar, bölgede yaşayan Yahudilerin paralarına ve mülklerine el koydular.³³ İzmir'deki Alliance İsraélite Okulu'nun Müdürü Albert Nabon Aydın olaylarını aktardığı 19 Temmuz 1919 tarihli raporunda iki Yahudi'nin de Yunan askerleri tarafından öldürüldüğünü, pek çok Yahudi ailenin yaşanan kargaşada Aydın'daki Alliance Mektebi'ne sığındıklarını kaydetti.³⁴ Aydın'daki Alliance Okulu Fransızların himayesi altına girmişti. Mektebin binası, azınlık okulu olması nedeniyle, Aydın'ın 1919 yılı Mayıs ayı sonlarında Yunanlılar tarafından işgalinde diğer okulların akıbetine uğramamış birkaç binadan biri olarak kaldı. Yahudilerin 1922 yılında Aydın'dan ayrılmalarından sonra terkedilmiş olan okul binası Cumhuriyet'in ilanı ardından Türkiye'deki pek çok cemaat okulu gibi Milli Eğitim Bakanlığı'na devredildi.³⁵

Türklere karşı gerçekleştirilen mezalime tanık olan, Yunan askerlerinin saldırısından korunmak için şapka giymeleri gerektiği³⁶ konusunda uyarılan İstamat ve Bohor Efendiler bir grup Müslüman Türk'ün önünde Yunan İşgal Komutanı'na çıkmışlar, bu durumun kabul edilemez olduğunu belirterek şikâyetlerini dile getirmişlerdir. Komutan sorumluların cezalandırılacağını ifade etmesine karşın, Yunan askerlerin Aydın'daki eylemleri daha da artmıştır.³⁷ Yunan işgali boyunca Aydın'da Türkler kadar Yahudiler de

²⁷ ATASE Arş, Kl.402 Ds.7, F.60, Talat Yalazan, *Türkiye'de Yunan Vahşet ve Soykırımı (15 Mayıs 1919-13 Eylül 1921)*, Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Daire Başkanlığı Yay., 1994, s. 25.

²⁸ Naim Güleriyüz, "I. Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı Yahudileri", *Şalom Gazetesi*, 21 Kasım 1990, s. 2,

²⁹ BOA, DH. KMS, 52-3/7

³⁰ Talat Yalazan, *Türkiye'de Yunan Vahşet..*, s. 23.

³¹ Günver Güneş, "Yunan İşgalinin Aydın Sancağında Yarattığı Ekonomik Tahribat", *Üçüncü İktisat Tarihi Kongresi Bildirileri I, İzmir 25-27 Nisan 2019*, Ed. Mustafa Öztürk-Ayşe Değerli, İzmir: İzmir Demokrasi Üniv. Yay., 2019, s. 205.

³² Siren Bora, *İzmir Yahudileri Tarihi*, s. 244; Stanford Shaw, *Osmanlı İmparatorluğunda ve Türkiye Cumhuriyetinde Yahudiler*, s. 386.

³³ Justin Mc Carty, *Ölüm ve Sürgün*, Çev. Bilge Umar, Ankara: Bilgi Yay., 1997, s. 329. Henri Nahum, *İzmir Yahudileri*, İstanbul: İletişim Yay., 2000, s. 187, Siren Bora, *İzmir Yahudileri..*, s. 244.

³⁴ Stanford Shaw, *Osmanlı İmparatorluğunda ve Türkiye Cumhuriyetinde Yahudiler*, s. 385.

³⁵ Günver Güneş, Aydın Yahudileri, *Türkoloji Kültürü*, 1/2 (2008), s. 59.

³⁶ ATASE Arş, Kl.89, Ds.129-326 F.5/1-4, Mustafa Turan, *Yunan Mezalimi (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli 1919-1923)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yay., 1999, s. 151, Mehmet Hocaoglu, *Belgelerle Yunan Barbarlığı*, İstanbul: Berekat Yay., 1985, s. 219.

³⁷ *Ege Bölgesinde Yunan Zulmü, İngiliz ve Fransız Subaylarının...*, s. 127.

Yunanlıların baskısıyla karşılaşmıştır. Yahudi dükkânlarından levhalar çıkartılmış, fesleri başlarından alınmış, mağazaları yağmalanmıştır.³⁸ Yunanlılar kendi idarelerinden memnun olduklarına dair Aydın Yahudi Cemaatinden beyanname istemiş, Yahudiler bu isteği geri çevirdikleri gibi, Yunan bayrağı asmayı, Yunanlılar lehine dilekçe imzalamayı ve resmî gösterilere katılmayı reddetmişlerdir.³⁹

Yunan işgali sırasında Aydın'da Rumlar ve Ermenilerin evlerini ve dükkânlarını Helen bayraklarıyla donatmalarına karşılık Yahudilerin böyle bir davranış içinde olmaması Yunan askerlerini sinirlendirmiş, bu nedenle şehirde yaşayan Yahudilere ateş açmaktan çekinmemişlerdir.⁴⁰ Yunan zulmüne uğrayan Türkleri evlerinde saklamaları Aydın Yahudilerini hedef haline getirmiştir.⁴¹ Aydın şehrinin Yunanlılar tarafından ilk işgalinde açılan ateş sonrası yaşamını yitiren Yahudi ise Ruben ve Bünyamin Catan'ın anneleri Coya Catan idi.⁴² Catan ailesinin diğer fertleri Yunan işgali süresince Türklere gizlice yardım etmişlerdi. Bu durumu öğrenen Yunanlılar ise Catan ailesine ait evi ateşe verdiler. Aydın'ın Kuvâ-yı Milliye'nin eline geçişi ve ardından yeniden Yunan işgalini yaşaması kentte yeni bir katliama yol açtı. Aydın'ın her sokağı yaralı ve ölümlerle doldu. Bu durum Aydın'daki Yahudi Cemaatini sarstı, tepkilere neden oldu ve büyük bir endişe yarattı.⁴³ 1919 yılı Haziran ayının son haftası Türk Kuvâ-yı Milliyesi ile Yunanlılar arasında çıkan çatışmalarda Aydın adeta cehenneme döndü. İslâm Mahallesi'ni ateşe vermek için Yunanlıların çıkardığı büyük yangının bir kolu Yahudi Mahallesi'ni silip süpürdü.⁴⁴

Yahudi tellal Sakido, Fransız Hastanesi'nde yaralı Müslüman Türklerin kurtarılması için mahalle mahalle dolaşarak bağırmıştır. Bunu da Yörük Ali'nin emri olarak yerine getirmiştir.⁴⁵ Tellal Sakido Aydın'ın ilk kurtuluşu sırasında da hem İtilaf devletleri temsilcilerine hem de Albay Şefik Bey'e Aydın yangınının sorumlularının Yunan askerleri olduğunu ve yangının nasıl çıkarıldığını gördüğünü belirtmiştir. Yunan İşgal Komutanı'nın yalnızca Türklerin evlerini değil Yahudi Mahallesi'ni de yakıtığını ifade etmiştir.⁴⁶ Aydın'ın ikinci kez Yunanlıların eline geçmesinin ardından Yunan askerleri tarafından kentte Müslümanlara karşı büyük bir katliam başlatılmış, Müslüman evleri işaretlenerek yakılmıştır. Kentte yaşayan Yahudiler İtilaf devletlerinin görevli ve gözlemcilerinin denetiminde bu büyük katliamdan kurtulabilmişlerdir.⁴⁷

³⁸ BOA, DH. KMS, 52-3/7, Asaf Gökbel, *Millî Mücadele'de Aydın, ...* s. 263.

³⁹ Avram Galante, *Histoire De Juifs*, C. II, s. 108, Henri Nahum, *İzmir Yahudileri*, s. 188.

⁴⁰ Henri Nahum, *İzmir Yahudileri*, s. 187.

⁴¹ Stanford Shaw, *Osmanlı İmparatorluğunda ve Türkiye Cumhuriyetinde Yahudiler*, s. 386.

⁴² Catan ailesi yurtsever bir aileydi. Kentte Yunanlılar sıkıyönetim ilan etmiş olmalarına rağmen evlerinde Türkleri saklamışlardı. Avram Galante, *Histoire De Juifs*, C. II, s. 102.

⁴³ Çetin Yetkin, *Türkiye'nin Devlet Yaşamında Yahudiler*, İstanbul: Afa Yay., 1982, s. 175-177.

⁴⁴ Asaf Gökbel, *Millî Mücadele de Aydın*, s. 190.

⁴⁵ Hüsnü Çakır'ın Aydın savaşları ile ilgili anlattığı anılarından bkz: *Cumhuriyet'e Kan Verenler*, Haz. Nail Ekici-Derman Bayladı-Mahmut Alptekin, II. Baskı, İstanbul: Bilge Karınca Yay., 2004, s. 115.

⁴⁶ Sabahattin Burhan, *Millî Mücadele'nin Tek Kız Efesi Çiftlikli Çete Kübra Efe*, I. Cilt, Aydın: Emre Dijital Matbaacılık, 2018, s. 277-278.

⁴⁷ ATASE Arş, ISH. K.37, G.116, B.1-2.

Aydın Yahudileri, Aydın ve çevresinde Yunan askerlerinin gerçekleştirdiği katliamların durdurulması ve Yunan işgalinin kaldırılması için İtilaf devletleri temsilcilerine telgraflar çekmişlerdir.⁴⁸ 57. Tümen Komutanlığı'nın 7 Temmuz 1919 tarihli telgrafında bildirildiğine göre, gerek Aydın'da gerekse Aydın'ın köylerinde Yunan askerlerinin yarattığı mezalim nedeniyle Aydınlı muhtarlar ve Belediye Başkanı yanında Yahudiler de katliamlara son verilmesi ve Yunan işgalinin kaldırılması amacıyla İtilaf devletleri temsilcilerine İtalyanlar aracılığıyla dilekçelerini sunmuşlardır.⁴⁹

Kaynaklar Yunan işgali sırasında Yahudilerin yalnızca mallarını kaybetmediklerini, yaşamını yitiren Yahudilerin de bulunduğunu kaydetmektedir.⁵⁰ Bu olayın ardından birinci büyük Yahudi göç dalgası yaşanmıştır. Pek çok Aydınlı Yahudi aile daha güvenli gördükleri Nazilli, Denizli, Eğridir, Antalya'ya sığınmışlardır.⁵¹ Antalya'da bir ay kalan Aydınlı Yahudi ailelerden birkaçı Antalya Belediyesi tarafından ilgiyle karşılanmış, kendilerine yiyecek, giyecek ve yatacak yer temin edilmiştir.⁵²

Rodos Yahudi Cemaati ve Bene Berith Cemiyeti başkanı Rahamim Cohen Antalya'ya sığınmış olan Aydın Yahudilerini korumak için birçok girişimlerde bulunmuştur. Bu girişimlerin sonunda Yahudi göçmenlerin bir kısmı İzmir'e dönerken, bir diğer kısmı ise Milas'a ve Türkiye'nin birçok farklı kentine dağılmışlardır.

Kurtuluş için en cazip yer İtalyan işgal bölgesiydi. Behor Isaac Halequa birkaç Türk ailesini Karapınar'dan (İncirliova) Menderes'in güneyine İtalyan işgal bölgesine geçirmişti. İsaac Şaul birkaç Türk'ü Yunanlıların zulmünden kurtarmıştı.⁵³ İtalyan koruyuculuğunun cazibesi altında pek çok Yahudi aile de Aydın ve Nazilli'den Menderes'in güneyine İtalyan işgal bölgesine geçmişti. İtalyanlar Mondros Mütarekesi'nin ardından Yunanlıların Batı Anadolu'yu işgali sonrası bölgede yaşayan Müslüman, Rum, Ermeni'nin yanında yüzlerce Yahudi'nin de İtalyanların koruması altında bulunduğunu belirtip bunlara belge dağıtmıştı.⁵⁴ Aydın'dan ayrılamayan Yahudi aileler ise Yunan işgali boyunca şehirde epey acı çekmişlerdi. Buna karşın Yunan işgali Aydın'da Yahudiler ve Türklerin daha çok birbirlerine yakınlaşmasını sağlayacak olayları beraberinde getirmişti. Müslüman Türklerin kentte ve ülkede olan bitenlerle ilgili bilgi alabildiği tek unsur Yahudilerdi.⁵⁵

⁴⁸ BOA. DH. KMS. 52-4/36, *Arşiv Belgelerine Göre Balkanlarda ve Anadolu'da Yunan Mezalimi II*, Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yay., 1996, s. 65.

⁴⁹ Zekeriya Türkmen, *Devlet Merkezine Gönderilen Raporlara Göre Batı Anadolu'da Yunan Mezalimi*, II. Baskı, Ankara: Berikan Yay., 2016, s. 80-81

⁵⁰ Avram Galante *Türkler ve Yahudiler* isimli eserinde Yunan işgali sırasında iki Yahudi'nin Yunanlı askerlerce nasıl öldürüldüğünü anlatmaktadır. Avram Galante, *Türkler ve Yahudiler*, III. Baskı, İstanbul: Gözlem Yay., 1995, s. 58.

⁵¹ Vedat Tüfekçi, *Millî Mücadele'de Türkiye Yahudileri*, İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2016, s. 249.

⁵² Henri Nahum, *İzmir Yahudileri*, s. 191.

⁵³ Avram Galante, *Histoire De Juifs*, s. 101-102

⁵⁴ İsmail Ediz, *Diplomasi ve Savaş, İngiliz Belgelerinde Batı Anadolu'da Yunan İşgali 1919-1922*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yay., 2015, s. 338-339.

⁵⁵ Yörük Ali Efe'de Aydın'da ve İzmir'de yaşanan gelişmeleri Aydınlı Yahudilerden öğrenmiştir. Nitekim 1920 yılı Nisan ayı başlarında Aydın'dan Çine'ye gelen Bir Yahudi yolcu Aydın'daki Yunan Komutanının

20 Haziran 1919 tarihinde Yunanlıların tahliye ettiği Nazilli'ye Yörük Ali Efe'nin müfrezesi girdi. Kasaba Türk bayrakları ile donatıldığı ve büyük bir sevinç yaşandığı halde Rumlar ve Yahudiler evlerinden hiç çıkmamışlardı. Nazilli'de yaşayan Yahudi topluluğu kasabaya gelen Türk müfrezelerini pencereden, kapı aralıklarından çekingen ve kuşkulu gözlerle takip etmişlerdi.⁵⁶

Haziran'ın ikinci ve üçüncü haftası Aydın'da Türk milislerin gerçekleştirdiği Malgaç ve Erbeyli baskınlarının ardından Aydın'da Yunan askeri gücü de tehdit altında kalmıştı. Buna karşın Yunanlıların Aydın'dan çekilmeye niyetleri yoktu. Nitekim 23 Haziran 1919'da Yunan İşgal Komutanlığı kentteki İslam, Rum, Ermeni topluluklarının önderleri yanında Yahudi temsilcilerini de belediyede toplamış, Yunan hâkimiyetinin kabul edilmesi konusunda ricacı olmuştu. Yunan İşgal Komutanı Shinaz Yahudi Hahambaşının da olduğu heyetle Aydın sokaklarında dolaşmış, herkesin can ve mal güvenliğinin sağlanacağı garantisini vermişti. Pek inandırıcı olmayan bu girişime karşın Türkler dükkânlarını açmamış, protestolarına sessizce devam etmişlerdi.⁵⁷ Yahudilerin nasıl bir yol izlediklerini ise bilemiyoruz.

Haziran 1920'de gerçekleşen Yunan saldırısı sonrası can güvenlikleri bulunmayan Rum ve Ermenilerin Aydın ve Nazilli'den daha güvenli görülen Denizli, Burdur, Isparta ve Antalya'ya götürülmeleri kararlaştırılmıştır. Göç ettirme olayı yalnızca Rum ve Ermenileri kapsamaktaydı. Çünkü Rum ve Ermenilerin Yunanlıların hesabına çalıştıkları sabitti. Yahudilerse bu uygulamanın dışında tutulmuştu.⁵⁸ Buna rağmen Nazilli'de yaşayan Yahudilerin de iç bölgelere doğru gitmek istedikleri görülmüştü.⁵⁹ Nitekim Dâhiliye Vekili Behiç Bey'den Garp Cephesi Kumandanlığı'na gönderilen 1 Eylül 1336 (1920) tarihli şifre telgrafta; "Nazilli'den Denizli'ye hicret eden 50 hane Musevi'nin İzmir ve Rodos Musevi cemaatlerinin müracaatları üzerine Antalya taraflarıyla Rodos'a nakli mümkün olup olmadığı, değilse nerelerde ve ne zaman yardım edilebileceği" sorulmuştu. Zira bu hususla ilgili, Antalya'daki İtalyan temsilcisi mutasarrıflığa müracaatta bulunmuştu. Bu vesileyle Dâhiliye Vekili, Denizli ve Antalya Mutasarrıflıklarından, diğer Osmanlı tebaasına yapıldığı gibi Musevilere de gereken kolaylığın ve yardımın yapılmasını istemişti.⁶⁰

İkinci göç dalgası ise İtalyanların 20 Nisan 1922 tarihinde Söke'den ayrılması üzerine Kuşadası, Adalar ve Antalya'ya doğru yaşanmış, göç kabilelerinde Müslüman Türklerle birlikte Yahudilerin de olduğu görülmüştür. İçlerinde Yahudilerin de bulunduğu

---

kentte yaşayan Rumlara gelişen olaylar hakkında paylaşımında bulunurken, Müslüman ve Yahudilere bilgi aktarmadığını belirtmiştir. *ATASE Arş*, Yörük Ali Efe Belgeleri, K.207, Ds.3, F.488; Henri Nahum, *İzmir Yahudileri*, s. 190.

⁵⁶ Asaf Gökbel, *Millî Mücadele'de Aydın*, s. 170.

⁵⁷ Asaf Gökbel, *Millî Mücadelede Aydın*, s. 224.

⁵⁸ Nuri Köstüklü, "Millî Mücadele'de Denizli, Isparta, Burdur ve Çevresindeki Azınlıkların Tutum ve Davranışları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 5/15 (1989), s. 687.

⁵⁹ Muhammed Sarı, Muttalıp Şimşek, "Millî Mücadele Yıllarında Aydın Sancağında Gayr-i Müslimlerin Faaliyetleri", *Büyük Taarruzun 90. Yılında Uluslararası Millî Mücadele ve Zafer Yolu Sempozyumu 2-4 Ekim 2012*, C. II, Ankara: ATAM Yay., 2014, s. 980.

⁶⁰ *ATASE Arş*, Kl. 660, Ds. 129, F. 129-1.

göçmenlerin önemli bir kısmı İtalyan komutanın yardımıyla Grata Vapuru ile Antalya ve Rodos'a nakledilmiştir.⁶¹ Söke ve Kuşadası'nın Yunan birliklerince işgali bölgedeki ekonomiyi de olumsuz etkilemiş, bu durumdan pek çok Yahudi tüccar da zarara uğramıştır.⁶²

Yunan işgaline maruz kalan Aydın ve Manisa gibi illerdeki bazı Yahudilerin Yunan karşıtı ve Türk yanlısı bir tutum takındıkları görülmüştür. Aydın'da, Söke ve Nazilli'de Yahudiler açıkça Yunan işgal yönetimine karşı tavır almışlardır. Örneğin Söke Mal Müdürü Albert Kadranel, toplanan vergiyi İstanbul'a değil, Ankara'ya göndereceğini açıklamıştır. Buradaki vergileri Yörük Ali Efe tahsil etmiş, Demirci Mehmet Efe'ye göndermiştir.⁶³ Yunan işgaline karşı birleşen Söke halkı 21 Ocak 1920 tarihinde Belediye önünde 20 bin kişinin katıldığı bir miting gerçekleştirmiş, başkanlığını Dava Vekili Reşid Bey'in yaptığı mitingde Söke Müftüsü, Rum Metropoliti, iki rahibin dışında Söke Hahamı da hazır bulunmuştur. Türk bayrağı siyaha boyanmış, aralarında Söke Hahamı'nın da yer aldığı konuşmacılar Türk ulusunun haklarının çiğnenemeyeceğini, bu hakları yok saymanın olanaksız olduğunu vurgulamışlar, barış konferansından Türk vatanının toprak bütünlüğünün korunmasını dilemişlerdir.⁶⁴

Nazilli'de bulunan Demirci Mehmet'i ziyaret edenler arasında Rum, Yahudi ve Ermeni temsilcilerin bulunduğu, Musevi hahamının da ziyaretçiler arasında olduğu 24 Kasım 1919 tarihli *Tasvir-i Efkâr*'da yazılıdır.⁶⁵ Gerek Demirci Mehmet Efe gerekse Yörük Ali Efe Kuvâ-yı Milliye'nin hâkimiyet kurduğu 1919-1920 yıllarında azınlıklara karşı adil ve hakkaniyetli davranmaya özen göstermişlerdir.⁶⁶

4. Aydın'dan Ayrılış

Aydın'ın Yunan işgali altında kaldığı üç yıllık süreçte kent Yunanlılar ve Türk çeteleri tarafından defalarca talan edilir, soyulur ve yakılır. Güvenliğin kalmadığı şehirde Yahudi aileler daha emin bölgelere sığınmak için yaya olarak kaçış yolları ararlar, ancak kaçış yollarında ya soyulurlar ya da öldürülürler. Kentten ayrılış, Büyük Taarruz'un ardından Yunanlıların geri çekilirken tüm Aydın'ı ateşe vermesiyle kaçınılmaz hale gelir. Sonunda Aydın Yahudi Cemaati kitle halinde İzmir'e doğru göç eder.⁶⁷

⁶¹ *Vakit*, 1 Mayıs 1922.

⁶² *Vakit* 27 Nisan 1922, Şaduman Halıcı, *Millî Mücadele'de Kuşadası ve Söke 1919-1922*, İzmir: Yeniyol Matbaası, 2009, s. 372.

⁶³ Avram Galante, *Histoire De Juifs*, s. 113; Çetin Yetkin, *Türkiye'nin Devlet Yaşamında Yahudiler*, s. 203; Vedat Tüfekçi, *Millî Mücadele'de Türkiye Yahudileri*, s. 249.

⁶⁴ "Söke'de 20.000 Kişilik Miting", *Yeni Gün* 28 Şubat 1920, Şaduman Halıcı, *Millî Mücadele'de Kuşadası ve Söke...*, s. 209-210.

⁶⁵ *Tasvir-i Efkâr*, 24 Teşrin-i Sani 1335, Yücel Özkaya, *Millî Mücadele'de Ege Çevresi*, Ankara: Kültür Bakanlığı, 1994, s. 101.

⁶⁶ Erol Akcan, *Millî Mücadele'de Demirci Mehmet Efe (1919-1920)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yay., 2014, s. 188.

⁶⁷ Aron Rodrique, *Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, Alliance Okulları 1860-1925*, Çev. İbrahim Yıldız, Ankara: Ayraç Yay., 1997, s. 247.

Sayılarının azlığı nedeniyle Aydın Yahudileri Yunan işgalinden belki Müslüman Türkler kadar olmasa da eziyet çekmişlerdi. Ne yazık ki Yahudilerle ilgili kayıtlar kıt ve dağınıktır; çünkü onlar ne savaşan yanlardan biriydi, ne de bağlaşıkların gözlemcileri için özel ilgi duyulacak bir topluluktu. Yalnızca Türk kaynakları o dönemdeki Yahudi topluluğu hakkında az çok ayrıntılı bilgi vermektedir. Türk kaynakları Yahudilerin Aydın Sancağı'nda Yunanlılar tarafından öldürülmesi olaylarını ve Aydın Sancağı'ndaki yerleşimlerde Yahudi evleriyle, dükkânlarının yağmalanıp talan edilmesini kaydetmişlerdir.⁶⁸ Yahudileri bekleyen daha büyük sıkıntı ise yaşadıkları evlerin yanması ve can güvenliklerinin bulunmaması nedenleriyle kitle halinde göçe başlamalarıydı. 1922 yılı sonbaharında İzmir'deki Yahudi Mahallesi Aydın'dan kaçan yüzlerce sığınmacıyı konuk etmekteydi. Aydınlı Yahudi sığınmacılar pek çok maceralı yolculuktan sonra, onlarca kilometreyi yaya olarak kat ederek İzmir'e ulaşmışlardı. Bu Yahudi sığınmacıların durumlarını anlatan bir raporda şu değerlendirmeler yapılmıştır: "...Tüm varlıklarını kaybettiler. Hiçbir şeye sahip değiller. Nerede barındırılacakları bilinmiyor. Sinagoglarda, ya da hanlarda, kervansaraylarda kalıyorlar. Nasıl beslenecekleri bilinmiyor ve çökmüş olan kamu yardımına ve cemaat kaynaklarına başvuruyorlar."⁶⁹

Büyük Taarruz sonrası Türk birlikleri Aydın'a girdiklerinde kentte sayıları onlarla ifade edilebilen Yahudilere dokunmadılar. Yahudiler de güvenliklerini sağlamak amacıyla evlerinin kapısına tıpkı İzmir'de olduğu gibi Yahudi olduklarını açıklayan birer işaret koymuşlardı.⁷⁰ 5 Eylül'de Nazilli, 7 Eylül'de Aydın işgalden kurtulduğunda bu kentlerdeki Yahudi Cemaati tamamen kaybolmuştu.⁷¹

Millî Mücadele sonrası Aydın Yahudi Mahallesi tamamen yanmış bulunuyordu. Yangının ardından Yahudilere ait neredeyse hiçbir şey kalmamıştı.⁷² Avram Galante'nin belirttiğine göre Sinagoglar ve Oratoireslerin otuza yakın kutsal yazılı ruloları bulunuyordu. Yunan askerlerinin 1919 yılında şehirde çıkarmış oldukları yangında bu rulolar yok oldular.⁷³

Aydın Yahudi Mahallesi sakinleri İzmir'deki sosyal ve ekonomik açıdan ürkütücü tablo karşısında, birçoğu akrabalık ilişkileri de olmasına rağmen, burada kalmayarak İzmir üzerinden Mısır, Rodos, Fransa, Arjantin ve Uruguay'a doğru göç etmişlerdir.⁷⁴ Aydın'dan

⁶⁸ Justin Mc Carty, *Ölüm ve Sürgün..*, s. 329.

⁶⁹ Henri Nahum, *İzmir Yahudileri*, s. 191-192.

⁷⁰ Siren Bora, *İzmir Yahudileri*, s. 250.

⁷¹ Avner Levi, *Türkiye Cumhuriyetinde Yahudiler*, İstanbul: İletişim Yay., 1996, s. 17.

⁷² Günver Güneş, *Aydın Yahudileri*, s. 60.

⁷³ Avram Galante, *Histoire De Juifs*, s. 91

⁷⁴ Avram Galante 200 civarındaki Yahudi ailenin İzmir üzerinden Arjantin ve Montevideo'ya gittiklerini belirtmektedir. Bkz. Avram Galante, *Histoire De Juifs*, s. 102.

ayrılarak Arjantin'e gelen Yahudiler burada Aydın isimli bir semt kurmuşlardır.⁷⁵ Aydın'da ise savaş öncesinde 3 bin olan Yahudi nüfusu savaş sonunda ancak onlarla ifade ediliyordu.⁷⁶

Aydın Sancağı'nda yaşayan Yahudilerin yarısından fazlası ya Anadolu'dan ayrılmak zorunda kalmıştır; ya da yaşamını yitirmiştir. Önemli sayıya ulaşan Yahudi göçüne ilişkin istatistiklerin hemen hemen bulunmaması, bulunanların da açık seçik sayılar vermemesi nedeniyle Aydın Sancağı'nda Yahudilerin uğradığı kayıpların gerçek miktarını şu an için hesaplamak mümkün değildir.⁷⁷

Millî Mücadele'nin ardından Yahudilerin yeniden Aydın'a yerleşmeleri ise pratik olarak mümkün görünmüyordu. Orada ev ve dükkânlara sahip olanların gidip satışını yapması neredeyse imkânsızdı. Bunlar Emval-i Metruke (Terkedilen Mallar) İdaresi'ne teslim edilmişti.⁷⁸

Bu durum Yahudi tarihi araştırmacılarını da birbirine düşürmüştür. Avner Levi, Avram Galanti'nin kaleme aldığı *Türkler ve Yahudiler* adlı eserin birtakım olayları görmezden gelerek gerçekleri salt beyaz olarak sunmasından yakınmaktadır. Gerçeklerin görülmediğiyle ilgili olarak verdiği örneklerden biri de Yahudilerin Aydın'dan ayrılmasıyla ilgilidir. Ona göre bu eserde Yahudilere Aydın'da konulan oturma yasağı hatırlatılmıyordu. Yahudilerin Aydın'dan ayrılmalarının ya da gönderilmelerinin nedeni Galanti dâhil pek çok kaynakta Rumların Yahudileri öldürmek istemesi olarak ortaya konulurken ve onları Rumların elinden Türk Ordusu'nun kurtardığı hatırlatılırken, Levi hiçbir kaynak göstermeksizin daha önceki ifadeleri kabul etmekle beraber, Yahudilerin tekrar Aydın'a dönüşüne yasak koyanların da Türkler olduğunu belirtmiştir. Oysa bu fiili durumun ardında hiçbir yasa hükmü bulunmuyordu.⁷⁹

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Aydın'dan ayrılmış olan Yahudiler kente tekrar geri dönmek için Vilâyet nezdinde birkaç kez teşebbüste bulunmuş olmalarına rağmen, Aydın Valiliği'nin İçişleri Bakanlığı ile yazışmaları sonrasında, Yahudilerin tekrar Aydın'a yerleşmelerini gerektirecek bir durum olmadığına karar verilmiş ve Yahudilerin bu talepleri nazikçe geri çevrilmiştir.⁸⁰ Buna karşın Cumhuriyet döneminde yine de Aydın'da yaşayan birkaç ailenin varlığı tespit edilebilmektedir. Stanford Shaw'un verdiği rakamlara göre Aydın da 1927 yılında 15, 1945 yılında ise yalnızca 8 Yahudi nüfus kalmıştır.⁸¹

⁷⁵ Henri Nahum, *İzmir Yahudileri*, s. 206.

⁷⁶ Günver Güneş, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Aydın", *Tarih ve Toplum Dergisi*, 40/239 (2003), s. 48.

⁷⁷ Justin Mc Carty, *Ölüm ve Sürgün*, s. 329.

⁷⁸ Henri Nahum, *İzmir Yahudileri*, s. 224.

⁷⁹ Avner Levi, *Türkiye Cumhuriyetinde Yahudiler*, s. 91.

⁸⁰ "Aydın Yahudileri Geri Dönmek İstiyor", *Anadolu*, 31 Temmuz 1933, s. 3, Günver Güneş, *Aydın Yahudileri*, s. 61.

⁸¹ Stanford Shaw, *The Jews of The Ottoman Empire and The Turkish Republic*, New York: New York University Press, 1991, s. 285-286.

5. Sonuç

Aydın'da yüzlerce yıldır yan yana olan Müslüman, Rum, Ermeni ve Yahudi Cemaatleri zaman zaman aralarında sorunlar çıksa da barış ve huzur içinde yaşamışlardır. Söz konusu birlikte yaşam I. Dünya Savaşı ile sarsılmış, savaşın Osmanlı Devleti aleyhine sonuçlanmasıyla ortadan kalkmış, Yunanistan'ın 15 Mayıs 1919'da İzmir'i, 27 Mayıs'ta Aydın'ı işgali ile de bozulmuştur. Aydın'ın işgali Yahudi topluluğunu iki taraf arasında bırakmıştır. Yunanlıların Aydın'ı işgali sadece Müslüman Türklerin yaşamını değil, kentteki Yahudi topluluğunun da hem sosyal hem de ekonomik yaşamını olumsuz etkilemiştir. Yunan ordusu Aydın'a girdiğinde Yahudi Mahallesi Yunan bayrakları ile donatıldığı halde, kimi Aydın Yahudileri Yunanlılarla ortak hareket etmesine karşın, Yahudilerin önemli bir kısmı savaşın parçası olmak istememiştir. Aydın Yahudi topluluğu savaş dışında tarafsız kalmayı düşünse de Yunan birliklerinin bölgede gerçekleştirdiği insanlık dışı eylemlere kayıtsız kalamamış, tepki göstermiş, mezalime uğrayan Müslüman Türklerin yardımına koşmuş, yazdıkları dilekçelerle Aydın'da yaşanan sorunları İtilaf devletleri temsilcilerine, Tahkik Komisyonu üyelerine, Konsolosluklara ulaştırmaya çalışmışlardır. Yunan askerî birliğini Aydın'a davette yer almayan Yahudiler, evlerine Yunan bayrağı asmayarak, başlarındaki fesleri çıkarmayarak, sessizce fakat güçlü bir şekilde Müslüman Türklere karşı desteklerini hissettirmişlerdir. Süreç Aydın, Nazilli ve Söke Yahudilerini Yunan işgal güçleri ile karşı karşıya getirmiş, bölgede yaşanan tahribattan Aydın'daki Yahudi Mahallesi ve kentte yaşayan Yahudi aileler de nasibini almıştır. Öldürülen, yaralanan Yahudiler olduğu gibi, evleri, işyerleri yakılan, yıkılanlar da olmuştur. Aydın yangını Yahudi Cemaatinin tüm hafızasını yok etti. Sonuçta kendilerini iki ateş arasında buldular ve savaş sona erdiğinde yerlerini, yurtlarını terk etmek durumunda kaldılar. İşgal öncesi 3 bin 500-4 bin kadar olan Yahudi nüfusundan Aydın'da sadece iki aile kaldı. Pek çoğu İzmir'e, oradan Avrupa'ya, Arjantin ve Amerika'ya göç ettiler. Emperyalizmin paylaşım mücadelesi bir kentteki cemaatin tarih sahnesinden silinmesine neden oldu.

Kaynaklar / References

Arşivler

ATASE Arşivi

ATASE Arş, Kl.89, Ds.129-326 F.5/1-4.

ATASE Arş, Kl.402 Ds.7 F.60.

ATASE Arş, Kl. 660, Ds. 129, F. 129-1.

ATASE Arş, Yörük Ali Efe Belgeleri, K.207, Ds.3, F.488.

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

BOA, DH. KMS, 52-3/7.

BOA. DH. KMS. 52-4/36.

Söke Şeriye Sicili 235, 81/180, 1320 (1908).

Söke Şeriye Sicili 282, 59/19, 1335 (1917).

Söke Şeriye Sicili 282, 66/21, 1335 (1917).

Söke Şeriye Sicili 282, 78/163, 1336 (1918).

Söke Şeriye Sicili 293, (yok)/74, 1337 (1919).

Gazete ve Dergiler

Anadolu

Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi

Aydın Kültür Ve Sanat Dergisi

Şalom Gazetesi

Tarih ve Toplum Dergisi

Tasvir-i Efkâr

Tiryaki

Vakit

Yeni Gün

Kitap ve Makaleler

Akcan, Erol. *Millî Mücadele'de Demirci Mehmet Efe (1919-1920)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yay., 2014.

Aker, M. Şefik. *57. Tümen ve Aydın Milli Cidali*. C.II. Ankara: Askeri Matbaa, 1937.

Aker, M. Şefik. *57. Tümen ve Aydın Millî Mücadelesi (1918-1920)*. Ankara: ATASE Yay., 2006.

Alsan, Zeki Mesut. *Mustafa'nın Romanı, Memleket Çocuğu, (Aydın ve İzmir Hatıraları 1889-1907)*. Haz. Ali Birinci. İstanbul: Vadi Yay., 2002.

- Arşiv Belgelerine Göre Balkanlarda ve Anadolu'da Yunan Mezalimi II.* Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yay., 1996.
- Besalel, Yusuf. *Osmanlı ve Türk Yahudileri.* II. Baskı. İstanbul: Gözlem Yay., 2004.
- Bora, Siren. *Anadolu Yahudileri, Ege'de Yahudi İzleri.* İstanbul: Gözlem Yay., 2017.
- Bora, Siren. *İzmir Yahudileri Tarihi (1908-1922).* İstanbul: Gözlem Yay., 1995.
- Burhan, Sabahattin. *Millî Mücadele'nin Tek Kız Efesi Çiftlikli Çete Kübra Efe.* I. Cilt. Aydın: Emre Matbaacılık, 2018.
- Cumhuriyet'e Kan Verenler.* Haz. Nail Ekici-Derman Bayladı-Mahmut Alptekin. II. Baskı. İstanbul: Bilge Karınca Yay., 2004.
- Çetin Yetkin, *Türkiye'nin Devlet Yaşamında Yahudiler,* İstanbul: Afa Yay., 1982.
- Çoker, Lale. "Tarih Olmuş Aydın Musevileri ve Vefa Kavramı Üzerine". *Tiryaki.* 3/26 (1998): 8-15.
- Ediz, İsmail. *Diplomasi ve Savaş, İngiliz Belgelerinde Batı Anadolu'da Yunan İşgali 1919-1922.* Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yay., 2015.
- Ege Bölgesinde Yunan Zulmü, İngiliz ve Fransız Subaylarının Daha Önce Yayınlanmamış Belgeleri ve Belgelerin Kanıtları.* Çev. Elif Bulanalp. İstanbul: Ark Yayınları, 2019.
- Galante, Avram. *Histoire Des Juifs De Turquie.* Tome IV. İstanbul: ISIS, 1937.
- Galante, Avram. *Türkler ve Yahudiler.* III. Baskı. İstanbul: Gözlem Yay., 1995.
- Gökbel, Asaf. *Millî Mücadelede Aydın.* Aydın: Coşkun Matbaası, 1964.
- Güleryüz, Naim. "I. Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı Yahudileri". *Şalom Gazetesi.* 21 Kasım 1990.
- Güllü, Ramazan Erhan. "Mütareke Döneminde Yahudi Hahambaşılığı ve Süryani Patrikliği'nin Tutum ve Faaliyetleri". *İmparatorluklar Çağına Veda.* Ed. Bülent Bakar, Okan Yeşilot, Süleyman Beyoğlu, Mehdi Genceli, İstanbul: Ötüken Yay., 2019.
- Güneş, Günver. "Aydın Vilayet İstatistiklerine Göre 1917- 1918 Yıllarında Aydın Sancağı". *Aydın Kültür ve Sanat Dergisi.* 4/23 (2003): 22-26.
- Güneş, Günver. "Aydın Yahudileri". *Türkoloji Kültürü.* 1/2 (2008): 45-67.
- Güneş, Günver. "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Aydın". *Tarih ve Toplum Dergisi.* 40/239 (2003): 48-59.
- Güneş, Günver. "İzmir'in İşgali ve Aydın'daki Yankıları". *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi.* 5/9 (2007): 23-55.
- Güneş, Günver. "Yunan İşgalinin Aydın Sancağında Yarattığı Ekonomik Tahribat". *Üçüncü İktisat Tarihi Kongresi Bildirileri I, İzmir 25-27 Nisan 2019.* Edt: Mustafa Öztürk-Ayşe Değerli. İzmir: İzmir Demokrasi Üniv. Yay., 2019.
- Halıcı, Şaduman. *Millî Mücadele'de Kuşadası ve Söke 1919-1922.* İzmir: Yeniyol Matbaası, 2009.
- Hocaoğlu, Mehmet. *Belgelerle Yunan Barbarlığı.* İstanbul: Berekat Yayınevi, 1985.
- İzmir ve Çevresi Resmi, Özel Binalar İstatistiği-1918.* Yay. Haz. Erkan Serçe. İzmir: Akademi Kitabevi, 1998.

- Köstüklü, Nuri. "Millî Mücadele'de Denizli, Isparta, Burdur ve Çevresindeki Azınlıkların Tutum ve Davranışları". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. 5/15 (1989): 665-690.
- Levi, Avner. *Türkiye Cumhuriyetinde Yahudiler*. İstanbul: İletişim Yay., 1996.
- Mc Carty, Justin. *Ölüm ve Sürgün, Osmanlı Müslümanlarına Karşı Yürütülen Ulus Olarak Temizleme İşlemi 1821-1922*. Çev. Bilge Umar. İstanbul: İnkılâp Yay., 1997.
- Muslu, Ahmet Zeki. *Mor Cepkenliler*. İstanbul: Yitik Ülke Yay., 2015.
- Nahum, Henri. *İzmir Yahudileri 19. ve 20. yüzyıl*. Çev. Estreya Seval Vali. İstanbul: İletişim Yay., 2000.
- Özkaya, Yücel. *Millî Mücadele'de Ege Çevresi*. Ankara: Kültür Bakanlığı, 1994.
- Rodrique, Aron. *Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, Alliance Okulları 1860-1925*. Çev. İbrahim Yıldız. Ankara: Ayraç Yay., 1997.
- Sarı, Muhammed ve Muttalip Şimşek. "Millî Mücadele Yıllarında Aydın Sancağında Gayr-i Müslimlerin Faaliyetleri". *Büyük Taarruzun 90. Yılında Uluslararası Millî Mücadele ve Zafer Yolu Sempozyumu 2-4 Ekim 2012*. C.II. Ankara: ATAM Yay., 2014.
- Shaw, Stanford. *Osmanlı İmparatorluğunda ve Türkiye Cumhuriyetinde Yahudiler*. Çev. Meriç Sobutay. İstanbul: Kapı Yay., 2008.
- Shaw, Stanford. *The Jews of The Otoman Empire and The Turkish Republic*. New York: New York University Press, 1991.
- Sürgevil, Sabri, "Osmanlı İmparatorluğunda Yahudiler". *Türkler Ansiklopedisi*. Ed. Hasan Celal Güzel-Kemal Çiçek-Saim Koca. C.16. Ankara: Yeni Türkiye Yay., 2002.
- Şimşek, Muttalip. *20. Yı Başlarında Aydın ve Menteşe Sancaklarında Gayr-ı Müslimlerin Demografik ve Sosyo- Ekonomik Durumu, 1900-1925*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- Tekin, Saadet. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Nazilli*. Basılmamış Doktora Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 1997.
- Turan, Mustafa. *Yunan Mezalimi (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli- 1919-1923)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yay., 1999.
- Tüfekçi, Vedat. *Millî Mücadele'de Türkiye Yahudileri*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2016.
- Türkmen, Zekeriya. *Devlet Merkezine Gönderilen Raporlara Göre Batı Anadolu'da Yunan Mezalimi*. II. Baskı. Ankara: Berikan Yayınevi, 2016.
- Yalazan, Talat. *Türkiye'de Yunan Vahşet ve Soykırımı (15 Mayıs 1919-13 Eylül 1921)*. Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Daire Başkanlığı Yay., 1994.
- Yapucu, Olcay Pullukçuoğlu. *Modernleşme Sürecinde Bir Sancak: Aydın*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2008.

Yazar Hakkında / About Author

**Dr. Öğr. Üyesi Günver GÜNEŞ | Aydın Adnan Menderes Üniversitesi |
ggunes65[at]gmail.com | ORCID: 0000-0002-4255-5288**

1965 Aydın doğumlu olan Günver Güneş, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden 1987 yılında mezun oldu. Yüksek Lisansını 1991, Doktorasını ise 1997 yıllarında Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nde tamamladı. 1993 yılında Adnan Menderes Üniversitesi'ne İnkılâp Tarihi Okutmanı olarak geçti. 2000 yılında aynı üniversitenin Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde Yrd. Doç. Dr. olarak Öğretim Üyesi oldu. Ulusal ve uluslararası dergilerde Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Sosyal Tarih, II. Meşrutiyet, Millî Mücadele, Yerel Tarih, Kurum Tarihi, Spor Tarihi alanlarında makaleleri, kitap bölümleri, ansiklopedi maddeleri ve kitap bölümleri yayınlanmıştır. Ayrıca ulusal ve uluslararası sempozyum ve kongrelerde bildirileri bulunmaktadır. Evli ve iki çocuk babası olan Güneş'in Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Bilim Kurulu Haberleşme bulunmaktadır. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi ve aynı bölümde Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı Başkanlığı görevini yürütmektedir.

**Assist. Prof. Dr. Günver GÜNEŞ | Aydın Adnan Menderes University |
ggunes65[at]gmail.com | ORCID: 0000-0002-4255-5288**

Günver Güneş, born in 1965 in Aydın, graduated from Ege University, Faculty of Letters, Department of History in 1987. He completed his master's degree in 1991 and his doctorate in 1997 at Dokuz Eylül University Atatürk Principles and Revolution History Institute. In 1993, he transferred to Adnan Menderes University as a Revolution History Instructor. In 2000, he worked as an Assistant in the Department of History, Faculty of Arts and Sciences of the same university. Assoc. He became a lecturer as Dr. History of the Republic of Türkiye, Social History, II. He has articles in the fields of Constitutional Monarchy, National Struggle, Local History, Institutional History, Sports History, book chapters, Encyclopedia chapter authorship, and papers in National and International Symposiums and Congresses. Güneş, who is married and has two children. Güneş, who is a member of Atatürk Culture, Language and History High Institution, Atatürk Research Center Science Committee Communications, is still a lecturer at Aydın Adnan Menderes University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of History and the Head of the Department of History of the Republic of Türkiye in the same department.

